

תורה לאומית מול תורה אוניברסלית

מים ראשונים: מקורות רבים יש לנו שנוקטים בגישה הפרטיקולרית והלאומית שהתורה היא של עם ישראל בלבד ואין לגויים כל חלק בה. "אין מוסרים דברי תורה לנכרי" (חגיגה יג ע"א). "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין, יש תורה בגויים אל תאמין" (איכה רבה בובר פרשה ב). "אל תהי קורא מורשה אלא מאורשה, מלמד שהתורה מאורשה היא לישראל ואשת איש לאומות העולם" (ספרי דברים שמה) ועוד. דרשות אלה מיוסדות על פסוקים כגון: "מורשה קהילת יעקב" (דברים וזאת הברכה), "מגיד דבריו ליעקב ... לא עשה כן לכל גוי" (תהלים קמז), "בגויים אין תורה" (איכה ב ט) ועוד. ראה גם את מדרשי "הללו והללו" - טענות הגויים שהקב"ה מפלה בין ישראל ואומות העולם והתשובה היא: משום שישראל קבלו את התורה (ויקרא רבה כג ב, מדרש תהלים א ומזמור טו). אך קיימת גם גישה אחרת: גישה אוניברסלית. התורה, היא בעיקרון נחלת כלל האנושות. ובפועל, רק אם הגוי התגייר ולעתים גם אם לא.

ספרי דברים פיסקא שמג "ה' מסיני בא" – החיזור אחרי אומות העולם

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות. תחילה הלך אצל בני עשו. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תרצח". אמרו: כל עצמם של אותם האנשים ואביהם רוצח הוא, שנאמר: "והידיים ידי עשו ... ועל חרבך תחיה" (בראשית כז כב מ).¹ הלך אצל בני עמון ומואב. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תנאף". אמרו לו: כל עצמה של ערוה להם היא, שנאמר: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן" (בראשית יט לו).² הלך אצל בני ישמעאל. אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתוב בה? אמר להם: "לא תגנוב". אמרו לו: כל עצמם אביהם ליסטים היה, שנאמר: "והוא יהיה פרא אדם". וכן לכל אומה ואומה שאל להם אם מקבלים את התורה ... לא דיים שלא שמעו, אלא אפילו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום. כיון שראה הקב"ה כך, נתנם לישראל. משל לאחד ששילח את חמורו וכלבו לגורן. והטעינו לחמור לתך³ ולכלב שלש סאים. היה החמור מהלך והכלב מלחית.⁴ פרק ממנו סאה ונתנו על החמור. וכן שני וכן שלישי. כך ישראל קבלו את התורה בפירושה ובדקדוקיה. אף אותם שבע מצות שלא יכלו בני נח לעמוד בהם ופרקום, באו ישראל וקבלום. לכך נאמר: "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו"⁵ (דברים לג ב).⁶

איכה רבה (בובר) פרשה ג "אני הגבר ראה עני" – מי פסל את האומות מלקבל תורה?

כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, כך הגון לי, שלא קיבלה אומה את תורתך אלא אני?! אמר הקב"ה: לאו, אלא אני פסלתי כל האומות בשבילך. אמרה לו: לאו, אלא הן הן שלא קיבלוה. מפני מה הלכת להר שעיר? לאו ליתן תורה לבני עשו? ולא קיבלוה! וכן למדבר פארן לא ליתן תורה לבני ישמעאל, ולא

¹ הדרשן מחבר כאן שני פסוקים רחוקים מאד זה מזה. שניהם אמנם דברי יצחק על עשו, לא רק החרב, אלא גם היד האוחזת בה, אבל בעוד ש"על חרבך תחיה" היא חלק מהברכה שברך יצחק את יעקב, "הידיים יד עשו" הם דבריו ספק לעצמו ספק ליעקב בעת שזה בא במרמה לקבל את הברכות. האם יש כאן 'ניצוץ' שמרמז שגם יד יעקב אינן כה תמימות? ראה דבריני [קול יעקב וידי עשו](#) בפרשת תולדות.

² אך סוף סוף, יצאה מגנות זו רות המואביה 'אמה של מלכות' בית דוד. שיר

³ לתך הוא חצי כור = 15 סאה. היינו על החמור הטעינו פי חמישה מאשר על הכלב.

⁴ מתנשף, נושם בכבודת. ראה אבן שושן לחת.

⁵ "כפשוטו", מדרש זה שייך לגישה הלאומית פרטיקולרית ואולי אף מקור ראשי לה. שהרי אומות העולם לא קיימו אפילו את שבע מצוות בני נח - שרובן הן בתחום המוסרי הכללי: שפירות דמים, גזל, עריות דינים - אז מה להם ולתורת ישראל? אלא שכדאי לשים לב לפתיח של המדרש: "כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא על ישראל בלבד הוא נגלה, אלא על כל האומות". כך גם הפתיח במקבילה במדרש תנאים לדברים לג ב: "כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל חיזר על כל אומות העולם שיקבלו את התורה". האם נאמר שכוונת הקב"ה בהתגלות ובחיזור אחרי אומות העולם, כביכול לא הייתה כנה ורק בשביל לצאת ידי חובה?

⁶ השוואה קצרה בין המקבילות השונות של מדרש זה מלמדת עד כמה הוא רב פנים. ראה במקבילה במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה (בפרשתנו) שם הלשון היא: "ולפיכך נתבעו אומות העולם בתורה, שלא ליתן פתחון פה להם כלפי שכניה, לומר: אילו נתבענו כבי קיבלנו עלינו. הרי שנתבעו ולא קבלו עליהם ... וכשבא אצל ישראל פתחו כולם פיהם ואמרו: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ". הגויים נתבעו רק על מנת שלא ליתן פתחון פה ואילו עם ישראל קפץ ואמר: נעשה ונשמע. עוד נוסח בדברים רבה (ליברמן) פרשת עקב: "מאימתי נפסלו האומות מלפני הקב"ה? משעה שנתן הקב"ה את התורה בסיני, שחזר על כל האומות שיקבלו תורתו ולא בקשו? והם שאמרו לקב"ה: "תנה אותה לעמך". מהתגלות לאומות העולם, דרך "שלא ליתן פתחון פה" (פנייה שלא בכנות?), הגענו עד פסילה! לנוסחים נוספים ראה פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא כא - י' הדברות פ' קמייתא וכן פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק מ - ירידה ששית ולא נוכל לסקור את כולם כאן.

קיבלו אותה ... בא לו אצל ישראל, אמר להם: מקבלים אתם התורה? אמרו לו: הין הין, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז). אחר כל השבח הזה אמרה: אני הגבר ראה עני.⁷

מסכת עבודה זרה דף ג עמוד א – גם לעתיד לבוא התורה רק לישראל

... אלא כך אומרים העובדי כוכבים לפני הקב"ה: רבש"ע, ישראל שקיבלוה היכן קיימוה? אמר להם הקב"ה: ... שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה ... מִכֶּם יבאו ויעידו בהן בישראל שקיימו את התורה כולה, יבוא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד עבודת כוכבים, יבוא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל, תבוא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העבירה ... אמרו לפניו: רבש"ע, תנה לנו מראש ונעשנה, אמר להן הקב"ה: ... מצוה קלה יש לי וסוכה שמה, לכו ועשו אותה ... מיד כל אחד ואחד נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו, והקב"ה מקדיר עליהם חמה בתקופת תמוז, וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא ...⁸

שמות רבה ל ט "ואלה המשפטים" – התורה היא המשך לשש מצוות בני נח ולמצוות האבות

זהו שכתוב: "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי" – אלא למי? ליעקב, שבחרו מכל האומות. ולא נתן להם אלא מקצת. נתן לאדם שש מצות, הוסיף לנח אחת, לאברהם שמונה, ליעקב תשע, אבל לישראל נתן להם הכל. א"ר סימון בשם ר' חנינא: משל למלך שהיה לפניו שולחן ערוך במיני תבשילין. נכנס עבדו - נתן לו חתיכה. שני - נתן לו ביצה. שלישי - נתן לו ירק. וכן לכל אחד ואחד. נכנס בנו - נתן לו כל השולחן לפניו. אמר לו: לאלו נתתי מנה מנה, אבל את הכל נתתי ברשותך. כך הקב"ה לא נתן לאומות אלא מקצת מצות. אבל כשעמדו ישראל ואמרו: נעשה ונשמע, אמר להם: הרי כל התורה כולה לכם.⁹

שיר השירים רבה א כ "לריח שמניך טובים" – ההשוואה עם האבות

ר' ינאי בריה דר' שמעון: כל השירים שאמרו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו שמן תורק שמך, כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו. כל המצות שעשו לפניך האבות ריחות היו, אבל אנו שמן תורק שמך, מאתים וארבעים ושמונה [רמ"ח] מצוות עשה, ושלוש מאות וששים וחמש [שס"ה] מצוות לא תעשה.¹⁰

⁷ בחורבן הבית באה כנסת ישראל בחשבון עם הקב"ה כיצד באה לה כל הצרה הזו אחר שרק היא הסכימה לקבל את התורה. אבל הקב"ה אומר לה: אני הוא שפסלתי את כל האומות בשבילך. מעין הפסוק שנאמר על נחלת הארץ, דברים ט ה: "לא בְּצִדְקָתְךָ וּבְיִשְׁרָאֵל לָבַדְךָ אֶתְּהָ בְּאֵלֵינוּ אֶת אֲרָצְךָ כִּי בְרַשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפְּנֵיךְ". (ראה בהמשך המדרש שם את הסיפור על שולית הנגר שירש את רבו ואשתו – סיפור שבגמרא גיטין מופיע כאגדת חורבן 'עצמאית' ובקישור של מדרש איכה רבה זה, מקבל משמעות סמלית חזקה ביותר). למדרש זה יש לצרף מדרשים נוספים אשר מותחים ביקורת קשה על בני ישראל שעברו על עשרת הדברות ובהם שלוש העבירות: לא תרצח, לא תנאף ולא תגנוב שבגינום לא ניתנה התורה לאומות העולם. ראה פסיקתא דרב כהנא פיסקא יג - דברי ירמיהו: "אני אמרתי להם: אנכי י"י אלהיך, והם לא עשו כן אלא: אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב כז). אני אמרתי להם: לא יהיה לך אלהים אחרים, והם לא עשו כן אלא: ואת המשתחיים על הגגות לצבא השמים (צפניה א ה) ... אני אמרתי להם: זכור את יום השבת לקדשו, והם לא עשו כן אלא: קדשיי בזית ואת שבתותי חללת (יחזקאל כב ח) ... אני אמרתי להם: לא תרצח לא תנאף לא תגנוב, והם לא עשו כן אלא: הגנוב ורצוח ונאוף (ירמיה ז ט) וכו' ". על כל עשרת הדברות עברו בני ישראל ובהן הדברות שבגינום סרבו אומות העולם לקבל את התורה. וכך גם במדרש זוטא - איכה (בובר) פרשה א. האם כעת יינתן פתח לאומות העולם? בפרט למי מהם שמבקש להתגייר כדת וכדין? מי שמוכן להצטרף לעם ישראל למרות מצבו הירוד? (ראה הנוסח שאומרים למי שמבקש להתגייר, יבמות מז ע"א: "מה ראת שבתא להתגייר? אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים, דחופים, סחופים ומטורפין, ויסורין באין עליהם?").

⁸ כאן לא מדובר על מעמד מתן תורה אלא על לעתיד לבוא. הטענות סביב החורבן נמחו ואינן. גם לעתיד לבוא לא יינתן לאומות העולם חלק בתורה. ראה גם מדרש תנחומא (בובר) פרשת שופטים סימן ט שאפילו כאשר הגויים יבואו ויטענו שהם לפחות סייעו לעם ישראל לקיים את התורה בכך שבנו עולם מדיני וכלכלי שמאפשר לעם ישראל ללמוד תורה, הם נדחים: "לעתיד לבא הקב"ה הוא מביא ספר תורה, ומניחה בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו, מיד מתקבצין כל האומות בערבוביא ... א"ל הקב"ה: במה עסקתם? אומרים: הרבה שווקים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו, וכסף וזהב הרבינו, הכל כדי שיעסקו ישראל בתורה ... אמר להם: כל מה שעשיתם בשביל עצמיכם עשיתם". ובקטע קודם שם: "בשעה שידין הקב"ה אומות העולם ... מביא שתי הלוחות, ועשרת הדברות, ואומר להם: כלום השגיחו עליכם? ואומרים לפניו: מיום שבראתנו לא השגיחו עלינו אלא ישראל עמך בלבד". עד כאן נראה שהגישה הלאומית-פרטיקולרית היא השלטת: במתן תורה ובהתחדשות הגדולה של ימי חז"ל.

⁹ מדרש זה מצייר תהליך הדרגתי של התפתחות היסטורית. הגויים אמנם קיבלו רק שבע מצוות, אבל הם חלק מהתהליך ההיסטורי ומהתפתחות האנושות. מה שמפתיע הוא שגם האבות, אברהם ויעקב, הם חלק מהתהליך (אולי צריך לקרוא את הפסוק "מגיד דבריו ליעקב, חוקיו ומשפטיו לישראל" לא כמשפט סימטרי אלא כניגודי. הבחנה בין "יעקב" אב האומה ובין "ישראל" העם). ולגבי אדם הראשון שכבר הוא הצטווה על שש מצוות, ראה בראשית רבה סוף פרשה טז שכולן נלמדות מהפסוק בבראשית ב טז: "וַיִּצְוֵה אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל פֶּתַח אֶרֶץ הַגֵּן אֵלֶּךָ תֹּאכַל".

¹⁰ ראה דברינו [חדשים גם ישנים](#) בשיר השירים וכן [מצוות טרום סיני](#) שם הרחבנו לדון בדרשה זו. הכנסת אבות האומה לשרשרת התפתחות התורה והמצוות יכולה אולי להוות 'ראש גשר' וגורם מתווך בין אומות העולם וישראל – בין הגישה הפרטיקולרית והאוניברסלית. מה גם שחלק מהאומות שזכורות במדרש ספרי בו פתחנו הם קרובי משפחה של אבות האומה אם לא מצאצאיהם ממש (וזו הערה חשובה על המדרש בו פתחנו שמזכירים את: ישמעאל, עשו, עמון ומואב דווקא. האם נקט הדרשן את העמים האלה כי אותם הוא הכיר בסביבתו ומן המקרא, או שיש כוונה ברשימה זו בקשר עם האבות). האם קבלת התורה ע"י עם ישראל

מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דבחדש יתרו פרשה א – למה נתנה התורה במדבר?

"ויוחנו במדבר" - נתנה תורה דימוס פרהסייא במקום הפקר. שאילו נתנה בארץ ישראל, היו אומרים לאומות העולם אין להם חלק בה. לפיכך נתנה במדבר דימוס פרהסייא במקום הפקר, וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל.¹¹

ספרי דברים פיסקא שמג – מתן תורה במספר שפות

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא בלשון אחד אמר להם אלא בארבעה לשונות. שנאמר: "ויאמר ה' מסיני בא" - זה לשון עברי (לשון הקודש). "וזרח משעיר למו" - זה לשון רומי. "הופיע מהר פארץ" - זה לשון ערבי. "ואתה מרבבות קדש" - זה לשון ארמי.¹²

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יג הלכות א-ד – גיור ערב מתן תורה

בשלושה דברים נכנסו ישראל לברית: במילה וטבילה וקרבתן. מילה היתה במצרים ... מל אותם משה רבינו, שכולם ביטלו ברית מילה במצרים חוץ משבט לוי ... וטבילה היתה במדבר קודם מתן תורה ... וקרבתן, שנאמר: "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות" - ע"י כל ישראל הקריבום. וכן לדורות כשירצה העכו"ם להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן ... שנאמר: "ככם כגר" - מה אתם במילה וטבילה והרצאת קרבן אף הגר לדורות במילה וטבילה והרצאת קרבן.¹³

מסכת בבא קמא דף לח עמוד א – נכרי העוסק בתורה

... אמר מר בריה דרבנא: לומר, שאפילו מקיימין אותן - אין מקבלין עליהן שכר. ולא? והתניא, רבי מאיר אומר: מניין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר: אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא אדם, הא למדת, שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול! אמרי: אין מקבליים עליהן שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דא"ר חנינא: גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה.¹⁴

פוחתת דף חדש לגמרי, אפילו כלפי האבות שהמצוות שעשו הם בבחינת ריח לעומת 'שמן תורק' של מתן תורה? מה עם כל השרשרת שלפני מתן תורה? תשובת מדרש תנחומא בובר דברים ג היא שהשרשרת לא נעלמת: "נתן הקב"ה תורה לישראל כדי שיזכו בה לכל האומות". אזכור האבות הוא נקודת מפתח בזכות הגישה האוניברסלית!

¹¹ ובהמשך המדרש שם: "יכול נתנה בלילה? ת"ל: ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. יכול נתנה בשתיקה? ת"ל: ויהי קולות וברקים ... אמר בלעם הרשע לכל העומדים עליו: ה' עוז לעמו יתן, ופתחו כולם ואמרו: ה' יברך את עמו ישראל בשלום". לאחר שסרבו לקבל את התורה, לא נכחו הגויים במעמד הר סיני, אך הם שמעו "והשתתפו מרחוק". מעמד הר סיני היה בקולי קולות ככוונה שישמעו כולם. כמו שכתוב לא רק בפרשתנו, אלא גם בשירת דבורה ובזאת הברכה. כי הפוטנציאל קיים אצל כל בני האדם "וכל הרוצה לקבל יבוא ויקבל". ראה בהמשך המכילתא שם, בפרשה ה': "מפני מה לא ניתנה תורה בארץ ישראל? שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר, לפי שנתנה תורה בארצו לפיכך לא קבלנו עלינו. דבר אחר, שלא להטיל מחלוקת בין השבטים, שלא יהא זה אומר בארצי נתנה תורה, וזה אומר בארצי נתנה תורה. בשלושה דברים ניתנה תורה: במדבר ובאש ובמים. לומר לך, מה אלו חנם לכל באי העולם, כך דברי תורה חנם לכל באי העולם". כאן יש סיבה פנימית בתוך עם ישראל בנוסף לסיבה החיצונית של היחסים עם אומות העולם. וכבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [מתן תורה וארץ ישראל](#) בפרשת יתרו וכן [תורה ומדבר](#) בפרשת במדבר.

¹² ולשון יווני שנפקד כאן מוצא את מקומו הנכבד בעולמם של חז"ל שעטוריהו באמירה הציונית: "פיפותו של יפת באהלי שם" ([דברינו בפרשת נח](#)). את ריבוי הלשונות של מעמד הר סיני אפשר לפרש שוב כעניין פנימי של עם ישראל, שלא כולם דברו עברית. וכלשון תנחומא בובר יתרו סימן טז "כשגאלן הקב"ה בא ליתן להם את התורה, לא היו יודעים לשמוע, אמר הקב"ה: הריני מסיח עמהם בלשון מצר" (מתי נולדה השפה העברית ומתי החלו להשתמש בה כשפתו העיקרית של העם היהודי הוא נושא מרתק שכל הידוע בו דבר, אנא יחיש שמועתו אלינו). אבל במסכת סוטה (דף לה-לו) מתוארת כתיבת התורה בשבעים לשון, על המזבח שבנו בכניסתם לארץ, כדבר שעשו עבור הגויים: "אמר לו ר' שמעון: לדבריק (שסדו את האבנים בסיד וכיסו את הכתב), היאך למדו אומות העולם תורה? אמר לו: בינה יתירה נתן בהם הקב"ה וכו'" (ראה בשטיינזלץ שם כל הפירושים מהי אותה בינה יתירה שבעזרתה למדו הגויים את התורה). ראה דברינו [האבן תשמור על האבן](#) בפרשת כי תבוא. ועל כתיבת התורה בשפות שונות - בפרט ביוונית - כבר רבו ההלכות והפירושים, וגם אנחנו יצקנו בו מעט מים בדברינו [אלה הדברים – בכל לשון](#), בפרשת דברים.

¹³ כבר הרחבנו לדון ברמב"ם זה בדברינו [כולנו גרים](#) בשבועות וכאן נקצר. החיבור שהרמב"ם עושה בין התהליך שעשו בני ישראל בין יציאת מצרים למתן תורה עם תהליך הגיור של כל מי שבא לחסות תחת כנפי השכינה, הוא ברור ביותר. במתן תורה נסגרה הדלת לפני אומות העולם כמדרשים לעיל ובה בעת נפתחה דלת לכל נוכרי שמבקש להצטרף בדיעבד למעמד מתן תורה. כל גר שמבקש לקבל על עצמו את התורה יכול לבוא בטענה פשוטה לבית הדין: אני אינני שונה מאבותיכם! דברינו כאן ודברינו [כולנו גרים](#) בשבועות וכן [קבלת גרים](#) במגילת רות משלימים זה את זה ומהווים חטיבה עניינית אחת.

¹⁴ פה מדובר בגוי ממש ולא במי שהתגייר. אמירה זו של רבי מאיר היא ברורה ופשוטה ומתחברת גם להכרה שכל אדם נברא בצלם (מסכת אבות ג ד). אלא שיש לה מתנגדים חריפים כמו המאמר של רבי שמעון בר יוחאי: "אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויים אדם" ועל כל זה הרחבנו לדון בדברינו [צלם אלהים](#) בפרשת בראשית. כאן הדברים חריפים פחות, אך גם כאן נראה שלאמוראים קשה לקבל את משנתו האוניברסלית של רבי מאיר והם מצמצמים אותה שאין הנכרי מקבל שכר כמי שמצווה ועושה אלא רק כמי שאינו מצווה ועושה. ראה צמצום גדול עוד יותר בגמרא סנהדרין נט ע"א שם שמעמיה את העיסוק של הנכרי רק בשבע מצוות שבני נח מצווים בה. ושם אומר רבי יוחנן: "נכרי שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה - לנו מורשה ולא להם". אבל דבריו של רבי מאיר במקומם הם עומדים, בפרט שהוא אינו עוסק בשכר שהנכרי מקבל אלא בערך לימוד

בראשית רבה מט ב "ואברהם היו יהיה"

ורבותינו אומרים: כבר קראתי אותו אביהם, שנאמר: "כי אב המון גוים נתתיך" ... מתן תורה גליתי לו, גיהנם גליתי לו, דינה של סדום למחר ואיני מגלה לו? רבי אחא בשם רבי שמואל בר נחמן בשם רבי נתן אמר: אפילו הלכות ערובי חצרות היה אברהם יודע.¹⁵

במדבר רבה יא ב – מתן תורה הוא קיום ההבטחה לאברהם

אמר ר' פנחס הכהן בר חמא: אימתי עשה הקב"ה אברהם לגוי גדול? כשיצאו ישראל ממצרים ובאו לסיני וקבלו את התורה והגיעו לארץ ישראל.¹⁶ הביט בהם משה ואמר: הרי הן עשויים כשם שהבטיח הקב"ה לזקן שנאמר: "ומי גוי גדול". דבר אחר: "ואעשך לגוי גדול" - שאתן לבניך את התורה וממנה יקראו גוי גדול שנאמר: "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".¹⁷

מסכת קידושין דף לא עמוד א – המעמד המיוחד של מצוות כיבוד אב ואם

בשעה שאמר הקב"ה: "ואנכי ו"לא יהיה לך", אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש. כיון שאמר: "כבוד את אביך ואת אמך", חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר, מהכא: "ראש דברך אמת" (תהלים קיט קס),¹⁸ ראש דברך ולא סוף דברך? אלא, מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת.¹⁹

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יב בחדש השלישי – המעמד המיוחד של עשו

"בחדש השלישי" (שמות יט א). למה בחדש השלישי? שלא ליתן לאומות העולם פתחון פה לומר אילו נתן אף לנו את התורה היינו עושים אותה. אמר להם הקב"ה: ראו באיזה חודש נתתי את התורה, בחדש השלישי, במזל תאומים, שאם ביקש עשו הרשע להתגייר ולעשות תשובה ולבוא וללמוד תורה יבוא וילמד ומקבלו אני, לפיכך נתנה בחדש השלישי.²⁰

שבת שלום**מחלקי המים**

התורה כנובע מהשוואתו לכהן גדול. נראה שמחלוקת תנאים/אמוראים זו מייצגת באופן חריף ביותר את קיטוב הגישה האוניברסלית מול הפרטיקולרית. ואפשר שלא נטעה אם נאמר שהבדלי גישה אלה נובעים מתהפוכות הזמן והמקום ומהאופן שבו הגויים התייחסו לתורת ישראל. בתקופה של גזירות ודיכוי קשה להיות 'אוניברסלי'.

¹⁵ מדרש זה מופיע בפרשת וירא ומסביר מדוע מגלה ה' לאברהם את מה שצפוי לסדום. אברהם הוא המפתח לחלקם של הגויים בתורה. גר שנתגייר נקרא בן אברהם, לא בן יעקב או ישראל, למרות "מורשה קהילת יעקב" ולמרות "חוקיו ומשפטיו לישראל". כי אברהם ידע את התורה (בניגוד למדרש לעיל שלאברהם היו רק שמונה מצוות). ובזכות אברהם יש פוטנציאל גם לכלל הגויים, לפחות אלה שהם צאצאי אברהם שמהם יצאו שתי הדתות היריבות הגדולות של היהדות.

¹⁶ לפתחה של ארץ ישראל, לגבולה. שהרי משה כאן.

¹⁷ הוא דורש את הפסוק "ואעשך לגוי גדול" מפרשת לך לך ומקשר אותו עם הפסוק "רק עם חכם ונבון הגוי הזה". פסוק אחרון זה הוא בספר דברים לפני התיאור החוזר של מתן תורה בפרשת ואתחנן. הפסוק המלא הוא: "ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ... ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כי מי גוי גדול אשר לו א-להים קרובים אליו ... ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת ..." הערכת התורה ועם ישראל היא בעיני הגויים דווקא. רק כאשר הגויים הנוכחים בעת מתן תורה אומרים: "עם חכם ונבון הגוי הזה", רק אז מתגשמת ההבטחה לאברהם "ואעשך לגוי גדול". אברהם שהוא אב לגרים, ניצב כאן כדמות מגשרת בין עם ישראל לגויים בהקשר עם מתן תורה. ובמקבילה בתנחומא (בובר) לך לך סימן ד, אין ארץ ישראל, רק מתן תורה: "אמר ר' פנחס הכהן בר חמא: אימתי עשה הקב"ה [את] אברהם לגוי גדול, כשיצאו ישראל ממצרים, ובאו לסיני, וקבלו את התורה, והביט בהן משה, ואמר הרי הן עשויין כמה שהבטיח הקב"ה לזקן, שנאמר ומי גוי גדול". האם השמטת ארץ ישראל היא בטעות כאן, או שמא חזרנו למכילתא לעיל, מפני מה לא ניתנה התורה בארץ ישראל. ההבטחה לאברהם מתגשמת במעמד סיני או בכניסה לארץ?

¹⁸ למרות שעיקר הדרשה היא מהחצי הראשון של הפסוק המובא בגוף המדרש, נראה שברקע עומד הפסוק השלם: "ראש דברך אמת ויעולם כל משפט צדקך".

¹⁹ למי אכפת "מה יאמרו הגויים" אחרי שאלה סירבו לקבל את התורה? אכפת ואכפת והדברים מונחים בתוך עשרת הדברות עצמם שרק שניים מהן מיוחדים לעם ישראל והשאר הם מצוות ונורמות כלל אנושיות, כמו כבוד אב ואם. שמעו הגויים שהקב"ה מצווה על כיבוד אב ואם, דבר שמקובל בהרבה תרבויות (וכך מן הסתם גם: לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב וכו'), והודו לדבריו של הקב"ה שהם אמת ומשפט צדק! ואגב, יש לדון בדיבר השלישי: "לא תשא את שם ה' אלהיך לשווא", שלא מוזכר בדרשה כאן, להיכן הוא שייך. גם על מצוות השבת ניתן לדון. עוד ניתן לדון אם יש קשר בין מדרש זה ובין המדרשים שרק את שני הדברות הראשונים שמעו בני ישראל מפי הגבורה ואת השאר מפי משה (הוריות ח ע"א, שמות רבה לג ז). וראה עוד עבודה זרה שעשה גיחזי בכישוף של עגלי ירבעם שהוציאה מפייה את שני הדברות הראשונים דווקא (סוטה מז ע"א, סנהדרין קז ע"ב). ועד כאן.

²⁰ מדרש זה סוגר מעגל מול מדרש ספרי הפרטיקולרי בו פתחנו. אפשר שהוא משקף יחס מיוחד ל"עשו אחינו", עם קריצות ברורות למלכות רומא שעתידיה להכיר בחשיבותם של היהודים (גם לנוכח תהליכי הגיור שחלו בתקופה מסוימת בבית שני), אבל נראה לומר שהמילים: "שלא ליתן לאומות העולם פתחון פה" פותחות פתח גם לכל שאר האומות. ואי לכך, פניית הקב"ה לאומות העולם במדרש ספרי בו פתחנו איננה רק לצאת ידי חובה ותמיד יש פתח לקבלת התורה גם ע"י אומות העולם, בפרט כיחידים.